

Οι ψηφιακές βιβλιοθήκες παρουσιάζονται πάντοτε μπροστά μας σαν μια αδιάκοπη πρόκληση. Κατά κάποιο τρόπο, αποτελούν την ενσάρκωση του ονείρου της ψηφιακής επανάστασης, πως δηλαδή σήμερα, λόγω της τεχνολογίας, μπορούμε να εντάξουμε 'όλη τη γνώση' στα αρχεία ενός υπολογιστή-το σύγχρονο ανάλογο της πολύ παλαιότερης φιλοδοξίας της βιβλιοθήκης της Αλεξάνδρειας, η οποία επρόκειτο να διαθέτει ένα από όλα τα βιβλία που είχαν ποτέ γραφτεί μέχρι τότε στον κόσμο (Kahle: 2005). Τα οφέλη για το κοινωνικό σύνολο αυτών των εγχειρημάτων (διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, προώθηση της γνώσης, εξουδετέρωση κινδύνου καταστροφής βιβλίων από κινδύνους όπως πυρκαγιές κ.λπ, Raven: 2004, 23-42) έχουν πολλές φορές περιγραφεί στη διεθνή και ελληνική βιβλιογραφία, ενώ ανήκουν εκείνα τα οποία γίνονται αμέσως και εύκολα αντιληπτά στον καθένα. Άλλωστε τα αρχεία και οι βιβλιοθήκες αποτελούν θεματοφύλακα της πνευματικής κληρονομιάς και αναγκαίο μέσο για μόρφωση και έρευνα σε όφελος όλων (Καλλινίκου: 2006, 18). Καλή είναι ωστόσο μια ιδιαίτερη μνεία στα σημαντικά κέρδη ειδικά των ατόμων με ειδικές ανάγκες, κυρίως των μερικώς βλεπόντων ή τυφλών, από τη χρήση της ψηφιακής τεχνολογίας στην κατασκευή και διάθεση σε αυτούς προσβάσιμοι εναλλακτικού υλικού, καθώς πραγματικά η τεχνολογία αυτή μπορεί να ανοίξει στα άτομα αυτά ένα τεράστιο παράθυρο στον κόσμο (Κανελλοπούλου-Μπόττη: 2006, 47).

Η εκπλήρωση του ονείρου αυτού έχει ξεκινήσει εδώ και αρκετά χρόνια. Όμως ένα από τα σοβαρά εμπόδια που δεν έχει καταστεί μέχρι σήμερα δυνατό να ξεπεραστεί είναι η εξασφάλιση της νόμιμης ψηφιοποίησης των έργων της βιβλιοθήκης από την πλευρά της πνευματικής ιδιοκτησίας του δημιουργού τους. Η ψηφιοποίηση του έργου αποτελεί αναπαραγωγή κατά το δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας, είτε του ηπειρωτικού συστήματος όπως της Ελλάδας (συστήματος author's rights) είτε του αγγλοσαξωνικού δικαίου (copyright). Η δε αναπαραγωγή του έργου αποτελεί την κύρια ενέργεια τρίτου προσώπου σε σχέση με το έργο για την οποία απαιτείται η άδεια του δημιουργού, ο οποίος διαθέτει από τη δημιουργία του έργου και μετά την αποκλειστική εξουσία αναπαραγωγής και διάθεσής του στο κοινό. Έτσι, έστω μετά την αναπαραγωγή μέσω ψηφιοποίησης, η διάθεση του ψηφιοποιημένου πλέον έργου στο κοινό μέσω π.χ. της ιστοσελίδας της ψηφιακής βιβλιοθήκης επίσης εμπίπτει στις αποκλειστικές εξουσίες του δημιουργού του και άρα, απαιτείται και για αυτό η άδειά του.

A. Ελληνικό δίκαιο πνευματικής ιδιοκτησίας και ψηφιοποίηση έργων

Ερευνώντας τις δυνατότητες του ελληνικού νόμου σε σχέση με την κατασκευή ψηφιακών αντιγράφων έργων παρατηρούμε τα εξής: επιτρέπεται η κατασκευή ψηφιακών αντιγράφων έργων τα οποία ανήκουν στο δημόσιο κτήμα και δεν προστατεύονται, επομένως, με δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας. Αυτά είναι σε γενικές γραμμές όλα τα έργα των οποίων είτε η προστασία με δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας έχει λήξει, είτε ο δημιουργός τους τα έχει προσφέρει στο δημόσιο κτήμα (και δεν διεκδικεί, επομένως, την προστασία των περιουσιακών του δικαιωμάτων σε αυτά), είτε ως είδη ανήκουν στο δημόσιο κτήμα. Επιτρέπεται άλλωστε η ψηφιοποίηση οποιουδήποτε έργου με άδεια του δημιουργού του ή του δικαιούχου των πνευματικών δικαιωμάτων (π.χ. του εκδότη).

Πέραν όμως των δύο αυτών μεγάλων κατηγοριών, των έργων που ανήκουν στο δημόσιο κτήμα και των έργων τα οποία ψηφιοποιούνται με την άδεια του δημιουργού τους ή του δικαιούχου των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας, για όλα τα υπόλοιπα ο κανόνας είναι ότι κατ' αρχήν απαγορεύεται η ψηφιοποίησή τους (κατασκευή αντιγράφου) αλλά και κατά δεύτερον, απαγορεύεται η διάθεση του ψηφιοποιημένου αυτού αντιγράφου στο κοινό. Άρση της απαγόρευσης αυτής είναι δυνατή μόνο εάν είναι επίσης δυνατή η επίκληση συγκεκριμένου περιορισμού που προβλέπεται στον Ν. 2121/1993. Αλλά πρέπει από την αρχή να τονιστεί το εξής: οι περιορισμοί του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας κατά την κρατούσα άποψη πρέπει να ερμηνεύονται στενά, δηλαδή δεν είναι δυνατή η κατ' αναλογία εφαρμογή τους πέραν της συγκεκριμένης περίπτωσης που προβλέπεται ως περιορισμός του περιουσιακού δικαιώματος. Επίσης, η επίκληση κάθε περιορισμού, έστω κατ' αρχάς επιτυχής, υπόκειται στον έλεγχο 'των τριών βημάτων' της Συνθήκης της Βέρνης και συγκεκριμένα: (ο περιορισμός πρέπει να προβλέπεται σε συγκεκριμένη διάταξη νόμου) και απαγορεύεται η εφαρμογή του εάν αντίκειται στην κανονική εκμετάλλευση του έργου και εάν θίγονται αδικαιολόγητα τα συμφέροντα του δημιουργού του έργου (άρ. 28Γ Ν. 2121/1993).

Ειδικά για τις βιβλιοθήκες και τα αρχεία, η δημιουργία ενός πρόσθετου αντιτύπου του έργου χωρίς άδεια και χωρίς αμοιβή του δημιουργού του επιτρέπεται εάν πρόκειται για μη κερδοσκοπικό αρχείο ή βιβλιοθήκη, που έχει στη συλλογή το έργο αυτό και θέλει να το διατηρήσει ή να το μεταβιβάσει σε άλλο μη κερδοσκοπικό αρχείο ή βιβλιοθήκη, εφόσον όμως είναι αδύνατη η προμήθεια του έργου αυτού από την ελεύθερη αγορά σε σύντομο χρόνο και με εύλογους όρους. Ενώ στον περιορισμό αυτό μπορεί να εμπίπτει η κατασκευή ενός ψηφιακού αντιγράφου του έργου, οι υπόλοιποι όροι είναι φανερό ότι δεν μπορούν να εξυπηρετήσουν τους σκοπούς της κατασκευής μιας ψηφιακής βιβλιοθήκης με την έννοια μιας ευρείας ψηφιοποίησης έργων και παράλληλη δυνατότητα νόμιμης διάθεσής τους στους χρήστες.

Πέραν του άρθρου αυτού, κατά το νέο άρθρο 28^A του νόμου επιτρέπεται η αναπαραγωγή έργου (άρα και η ψηφιοποίησή του) προς όφελος τυφλών και κωφαλάλων προσώπων, για χρήσεις που συνδέονται άμεσα με την αναπηρία και δεν έχουν εμπορικό χαρακτήρα, στο βαθμό που απαιτείται λόγω της συγκεκριμένης αναπηρίας. Σχετικά με αυτό κι ενώ αναμένεται σύντομα η έκδοση της Υπουργικής Απόφασης που θα προβλέπει επακριβώς την δυνατότητα αξιοποίησης του περιορισμού στην πράξη (Οργανισμός Πνευματικής Ιδιοκτησίας, προσωπική επικοινωνία 27.7.2007), παρατηρείται ότι η γνωστή φράση που συνήθως συνοδεύει τους περιορισμούς 'χωρίς άδεια του δημιουργού και χωρίς αμοιβή' (βλ. ενδεικτικά άρ. 25,26 και 27) δεν συμπεριλήφθηκε στο άρθρο 28^A. Οι ελληνικές βιβλιοθήκες πάντως έχουν υλοποιήσει πιθανότητα και πάνω από το μέτρο των δυνατοτήτων τους την ψηφιοποίηση έργων για να εξυπηρετηθούν οι ανωτέρω κατηγορίες χρηστών (ενδεικτικά Παταράγκου, Ζωντανός, Ταραμόπουλος & Φράγκου: 2002, 25).

Εκτός από τα άρθρα αυτά, των οποίων η επίκληση δεν μπορεί να 'νομιμοποιήσει' την ψηφιοποίηση ολόκληρων έργων που προστατεύονται με δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας με στόχο την κατασκευή μιας ψηφιακής βιβλιοθήκης που θα λειτουργεί νόμιμα, δεν φαίνεται να υπάρχει στο ελληνικό δίκαιο κάποια άλλη δυνατότητα (π.χ. ούτε η εξαίρεση της αναπαραγωγής για ιδιωτική χρήση του άρθρου 18 Ν. 2121/1993 μπορεί να εφαρμοσθεί, καθώς η χρήση εδώ δεν είναι ιδιωτικής φύσεως).

Οι ελληνικές βιβλιοθήκες έχουν προχωρήσει με σημαντικά έργα ψηφιοποίησης, πάντως, πολλές φορές μάλιστα ως υλοποίηση ευρωπαϊκών προγραμμάτων που τα στηρίζουν και οικονομικά. Από την πλευρά των δημιουργών, το 2006 ο ΟΣΔΕΛ (Οργανισμός Συλλογικής Διαχείρισης Έργων Λόγου) απέστειλε σε 160 βιβλιοθήκες επιστολή (ΟΣΔΕΛ: 2006) με την οποία ουσιαστικά διαμαρτύρεται για τις πρακτικές αυτές, τονίζει ότι οι βιβλιοθήκες πρέπει να ζητούν την άδεια των δημιουργών. Επισημαίνει στο εισαγωγικό σημείωμα ότι 'για πρακτικούς λόγους' κάθε άδεια εκ μέρους δικαιούχων για αναπαραγωγή έργου χορηγείται από τον ίδιο τον Οργανισμό. Δεν φαίνεται ευρέως δημοσιευμένη κάποια απάντηση των ελληνικών βιβλιοθηκών στην επιστολή αυτή, αλλά ούτε και τα έργα ψηφιοποίησης φαίνεται να έχουν σταματήσει.

B. Ψηφιοποίηση και πνευματική ιδιοκτησία στο διεθνή χώρο

Χωρίς να είναι δυνατό ούτε σκόπιμο εδώ να παρουσιασθεί με λεπτομέρεια το νομικό πλαίσιο για της ψηφιοποίηση έργων διαφόρων άλλων χωρών, το γενικό συμπέρασμα είναι ότι ούτε οι άλλες χώρες έχουν επιλύσει σε ικανοποιητικό βαθμό το πρόβλημα της υποβολής, από τη μια μεριά, της νόμιμης δημιουργίας και λειτουργίας ψηφιακών βιβλιοθηκών, αλλά και από την άλλη μεριά, της αντίστοιχης ικανοποίησης των δικαιωμάτων και συμφερόντων δημιουργών και εκδοτών. Μια γενική πρόβλεψη στην Ευρωπαϊκή Οδηγία 2001/29 για την εναρμόνιση των δικαιωμάτων του δημιουργού στην κοινωνία της πληροφορίας, κατά την οποία τα κράτη-μέλη μπορούν να προβλέψουν εξαίρεση υπέρ της αναπαραγωγής από δημόσιες βιβλιοθήκες και εκπαιδευτικά ιδρύματα δεν υιοθετήθηκε από όλα τα κράτη-μέλη, καθώς δεν θεσπίστηκε ως υποχρεωτική.

Από την πλευρά της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ήδη από το 2005 γίνεται προσπάθεια να προωθηθεί η μια εικονική ευρωπαϊκή βιβλιοθήκη, με σκοπό να καταστεί προσβάσιμος για όλους ο πολιτισμός και ο ευρωπαϊκός πλούτος της Ευρώπης (Ευρωπαϊκή Επιτροπή: 2005). Με ειδική Σύστασή της του 2006 η Επιτροπή τον Αύγουστο του 2006 απηύθυνε Σύσταση προς τα Κράτη-Μέλη για την προώθηση μιας Ευρωπαϊκής ψηφιακής βιβλιοθήκης. Εκεί προτείνει ανάμεσα σε άλλα τη νομοθετική πρόβλεψη, ώστε να επιτραπεί σε δημόσια ιδρύματα η αντιγραφή και η μετακίνηση του ψηφιακού υλικού για λόγους διαφύλαξης, αλλά παράλληλα, πάντοτε τηρώντας τις διεθνείς συμφωνίες για την προστασία της πνευματικής ιδιοκτησίας. Το μόνο σημείο όπου παρατηρείται στη Σύσταση αυτή μια απόκλιση από τους ισχύοντες κανόνες είναι μια πρόβλεψη για τα ονομαζόμενα 'ορφανά έργα' (orphan works) ή για τα έργα τα οποία έχουν αποσυρθεί από την κυκλοφορία ή εξαντληθεί, για τα οποία η Επιτροπή συστήνει να παρέχονται δυνατότητας για μια επιγραμμική πρόσβαση. Αυτό το σημείο είναι ιδιαίτερα σημαντικό, όποια νομική ισχύ κι εάν έχει (ή ουσιαστικά δεν έχει) μια (απλή) Σύσταση από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα, γιατί ειδικά για την Ελλάδα, όσα αναφέρει για την ψηφιοποίηση με μόνο στόχο τη διατήρηση του υλικού από τη βιβλιοθήκη, υπάρχει ειδική νομοθετική πρόβλεψη (άρ. 22 Ν 2121/1993). Αυτή τη στιγμή πάντως έχει συσταθεί μια Ομάδα Εμπειρογνομόνων ειδικά για την ψηφιοποίηση και τη διατήρηση ψηφιακού υλικού (Commission Decision: 2007), ενώ σε Συμπεράσματά της η Επιτροπή (European Council, Conclusions: 2006) επιτάσσει τη θέση σε λειτουργία μηχανισμών διευκόλυνσης της ψηφιοποίησης και της επιγραμμικής διάθεσης 'ορφανών' έργων μέχρι το τέλος του 2008.

Στις ΗΠΑ λίγο παραλλάζουν τα πράγματα σε σχέση με την ανάγκη λήψης άδειας για ψηφιοποίηση έργου το οποίο προστατεύεται κατά το Copyright Act. Η πιο σημαντική μέχρι σήμερα ίσως προσπάθεια να κατασκευασθεί μια τεράστια ψηφιακή βιβλιοθήκη στην οποία το κοινό θα έχει νόμιμη πρόσβαση, με την έννοια της πρόσβασης σε μερικές μόνο προτάσεις των εκατομμυρίων βιβλίων πέντε από τις μεγαλύτερες βιβλιοθήκες του κόσμου, το Google Library Project, έχει προς τα παρόν ανασταλεί (Κανελλοπούλου-Μπότη: 2007). Η επίκληση εκ μέρους της Google της εξαίρεσης της δίκαιης χρήσης (fair use) έργου προστατευόμενου με copyright, με την έννοια ότι η έρευνα του χρήστη δεν θα τον οδηγούσε παρά μόνο σε δυο-τρεις προτάσεις που θα περιείχαν το λήμμα αναζήτησης δεν έπεισε τους δικαιούχους του copyright, κυρίως εκδότες, οι οποίοι αντέταξαν ότι η καταρχήν πράξη της ολοκληρωτικής αντιγραφής του έργου (η ψηφιοποίησή του) απαγορεύεται, επομένως δεν έχει σημασία ο μετέπειτα στόχος της αντιγραφής αυτής. Πολλές άλλες αμερικανικές ψηφιακές βιβλιοθήκες που ήδη λειτουργούν και περιέχουν απίστευτες ποσότητες υλικού, όπως το Internet Archive, έχουν εμπλακεί ζωνηρά στον αγώνα υπέρ της νομιμοποίησης με κάποιο τρόπο της ψηφιοποίησης, κυρίως αλλά όχι μόνο, των 'ορφανών' έργων, ενώ το 2006 κατατέθηκε στις ΗΠΑ προς συζήτηση νομοσχέδιο με τίτλο 'Orphan Works Act' (HR 5439)

Γ. Προτεινόμενες λύσεις και κριτική

Καθώς η συζήτηση διεθνώς είναι τόσο έντονη, πολλές είναι και οι λύσεις που έχουν προταθεί, αλλά και μερικώς εφαρμοσθεί ως νομοθετικές αλλαγές, προς τον στόχο της διευκόλυνσης της ψηφιοποίησης των έργων-κυρίως των 'ορφανών' έργων. Το ότι αυτά αποτελούν σοβαρότατο πρόβλημα αποδεικνύεται από τις πάμπολλες απαντήσεις προς την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στη διαβούλευση στην οποία προέβη σε σχέση με τις ψηφιακές βιβλιοθήκες, αλλά και προς το Γραφείο του Copyright των ΗΠΑ, σε αντίστοιχη έρευνα (Copyright Office: 2005). Ενώ πολλοί είναι οι πιθανοί ορισμοί για το 'ορφανό έργο', σε γενικές γραμμές μπορεί κάποιος να το ορίσει ως έργο του οποίου ο δικαιούχος πνευματικών δικαιωμάτων δεν μπορεί να προσδιορισθεί μετά από μια καλόπιστη έρευνα (Brito & Dooling: 2006).

Ανάμεσα στις προτεινόμενες (ή και ήδη εφαρμοσμένες) 'επιλύσεις' του προβλήματος είναι και οι μάλλον δύο πιο ακραίες, και συγκεκριμένα: είτε να μη γίνει απολύτως τίποτε και να ζητείται πάντοτε η άδεια ψηφιοποίησης, εάν δε δεν είναι εφικτό αυτό, να μη γίνεται η ψηφιοποίηση του έργου (προτεινόμενο κυρίως από ομάδες συμφερόντων των δικαιούχων έργων), είτε να καταργηθεί έως και ολόκληρο το σύστημα του copyright/author's rights και επομένως να ψηφιοποιεί κανείς ελεύθερα όσο θέλει και ό,τι θέλει (προτεινόμενο από τους λεγόμενους 'αναρχικούς' της πνευματικής ιδιοκτησίας, ενδεικτικά Martin: 1998). Αλλά επειδή ούτε η πρώτη ούτε η δεύτερη άποψη φαίνεται να μπορεί μελλοντικά να επικρατήσει, ανάμεσα στις πιο ενδεδαιγμένες ενδιάμεσες λύσεις είναι και οι κάτωθι:

α. Η ένταξη και στο ηπειρωτικό σύστημα της εξαίρεσης της δίκαιης χρήσης των ΗΠΑ, με την έννοια της ερμηνείας της ως νομιμοποιητικής της ψηφιοποίησης υπό προϋποθέσεις (π.χ. γίνεται μόνο από μη κερδοσκοπικό ίδρυμα, παρέχει πρόσβαση στο έργο μόνο μέσα από τις υποδομές του κ.λπ., European Commission-Results Online Consultation: 2005, 4). Ενώ η ένταξη της εξαίρεσης και στην Ευρώπη δεν μπορεί παρά να παίζει έναν ισχυρό παράγοντα προς την σύγκλιση των δύο συστημάτων (η οποία είναι και αλλού εμφανής και θετική), η επίκλησης της ίδιας αυτή εξαίρεσης δεν

φαίνεται να έχει δώσει λύσεις στις ΗΠΑ ως προς την ψηφιοποίηση, οπότε είναι λιγότερο πειστικό το επιχείρημα ότι θα επιτύχει στην Ευρώπη, μέσω ‘μετανάστευσης’, αυτό που δεν μπόρεσε να ‘πετύχει’ στη χώρα καταγωγής της. Παράλληλα, παραμένει αιωρούμενο το ερώτημα ποια θα είναι κατόπιν της υιοθέτησής της η νομική θέση των ήδη υπαρχόντων περιορισμών του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας, οι οποίοι βέβαια δεν φαίνεται ούτε δυνατό ούτε επιθυμητό συλλήβδην να καταργηθούν.

β. Η αλλαγή της ερμηνείας του όρου του νόμου ‘αναπαραγωγή’, η οποία κατά τη θέση αυτή προέρχεται από άλλες εποχές, όταν υπήρχε πάντοτε δηλαδή ‘έργο’ και ‘αντίγραφο’ (αυτό δεν ισχύει στον ψηφιακό χώρο, όπου όλα είναι ποιοτικώς πρωτότυπα και κανείς δεν ξέρει ποιο ήταν το ένα πρωτότυπο). Με τον τρόπο αυτόν μπορεί να ορισθεί, για παράδειγμα, ότι η ψηφιακή αναπαραγωγή δεν εμπίπτει (ή όχι πάντοτε) στις γνωστές αποκλειστικές και απεριόριστες εξουσίες του δημιουργού. (Litman: 2001).

γ. Η ένταξη στο νομικό σύστημα μιας ρήτρας περιορισμού της ευθύνης λόγω ψηφιοποίησης έργου υπό προϋποθέσεις ειδικά για την ευρετηρίαση και τη διατήρηση υλικού (πρόβλεψη ‘safe harbor’, European Commission-Results Online Consultation: 2005, 4). Ενώ η πρόταση αυτή φαίνεται να μη λύνει το πρόβλημα της καταρχήν απαγορευμένης ενέργειας της ψηφιοποίησης, αλλά το αντιμετωπίζει δευτερευόντως (‘όχι κύρωση’), η εφαρμογή της μόνο για σκοπούς ευρετηρίασης ή απλής διατήρησης υλικού περιορίζει και την εμβέλειά της. Παρόμοια λύση με αυτή προτείνεται στο αμερικανικό νομοσχέδιο για τα ορφανά έργα.

δ. Η θέσπιση ενός δικαιώματος των βιβλιοθηκών να ψηφιοποιούν υλικό και να προβαίνουν σε ψηφιακό δημόσιο δανεισμό υλικού, ενώ παράλληλα προβλέπεται ένας μηχανισμός καταβολής αμοιβής στους δικαιούχους (European Commission-Results Online Consultation: 2005, 4). Αυτό βέβαια θα ήταν ιδιαίτερα ευπρόσδεκτο από τις βιβλιοθήκες, καθώς η ίδια η αλλαγή της ορολογίας και η αναγνώριση ότι ως βιβλιοθήκες, έχουν όχι απαλλαγή από ευθύνη για μια παράνομη καταρχήν πράξη, αλλά αντίθετα, δικαίωμα να ψηφιοποιούν και να διαθέτουν το υλικό τους, με τη διαφορά ότι θα πρέπει και πάλι να αναζητούν τον δικαιούχο και να του καταβάλλουν αναγκαστικά, από ό,τι προκύπτει, μια αμοιβή. Αναμενόμενη είναι εδώ η ισχυρή αντίδραση των εκδοτών και των συνήθων εκπροσώπων των δικαιωμάτων των δικαιούχων, καθώς πρόκειται για μια πολύ σοβαρή αλλαγή στο νομοθετικό πλαίσιο της πνευματικής ιδιοκτησίας και στα δύο συστήματα. Τα ερωτήματα για το ποιος θα καθορίζει το εύλογο της αμοιβής για την αναγκαστική ψηφιοποίηση των έργων και άλλα παρεμφερή θυμίζουν τις πολλές δυσκολίες της πνευματικής ιδιοκτησίας μπροστά στις κατ’ εξαίρεση χορηγούμενες αναγκαστικές άδειες.

ε. Η θέσπιση ενός νομικού αμυντικού ισχυρισμού ‘καλόπιστης χρήσης ορφανού έργου’, ως πρόσθεση στον νόμο για το copyright (Brito & Dooling: 2005, 75). Ένα από τα προβλήματα της λύσης αυτής είναι ότι μόνο ένα δικαστήριο τελικά θα πρέπει να δώσει την απάντηση σε κάθε περίπτωση, εάν δικαιολογείται η επίκληση του ισχυρισμού, ενώ έννοιες όπως ‘ορφανό έργο’, ‘καλόπιστη χρήση’ και ‘εύλογη αναζήτηση του δικαιούχου’ είναι αόριστες νομικές έννοιες που πρέπει να εξειδικευθούν δικαστικά.

στ. Μια περιορισμένη επαναφορά τυπικών διαδικασιών ως προϋποθέσεις άσκησης του δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας, όπως να απαιτείται σε κάθε έργο η αναγραφή του δικαιούχου, κάποια διεύθυνση επικοινωνίας κ.λπ. (van Gombel: 2007). Η επιστροφή στην υποχρεωτική τήρηση κάποιας τυπικότητας βρίσκεται σε ευθεία

αντίθεση με τη Συνθήκη της Βέρνης, που δεσμεύει χώρες και της Ευρώπης και τις ΗΠΑ, κι έτσι, εναλλακτικά προτείνεται η προώθηση της οικειοθελούς εκ μέρους του δικαιούχου αναγραφής πληροφοριών που θα αντιμετώπιζαν το πρόβλημα της δυσχερούς ανεύρεσής του.

η. Η σμίκρυνση του χρόνου προστασίας έργων με δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας, έτσι ώστε να αποφεύγονται προβλήματα ορφανών έργων για το μέλλον και να εμπλουτίζεται νωρίτερα το δημόσιο κτήμα (Travis: 2005, 33). Φυσικά, η πρόταση αυτή θα συναντήσει σοβαρές αντιδράσεις, από τους δικαιούχους και τους οργανισμούς συλλογικής διαχείρισης έργων, όπως άλλωστε φάνηκε από τη διάσημη πλέον αμερικανική υπόθεση *Eldred v. Ashcroft* του 2003.

θ. Η θέσπιση διευρυμένης αδειοδότησης έργων από οργανισμούς συλλογικής διαχείρισης. Αυτό το σύστημα έχει ήδη εφαρμοσθεί στη Δανία, Φινλανδία, Νορβηγία, Σουηδία και την Ισλανδία. Νομιμοποιείται έτσι η χρήση ενός έργου π.χ. η ψηφιοποίησή του, με άδεια ενός οργανισμού συλλογικής διαχείρισης, ακόμη κι εάν ο οργανισμός αυτός δεν εκπροσωπεί το δημιουργό του-η εκπροσώπηση επομένως 'επεκτείνεται'. Η επέκταση αυτή επιτυγχάνεται όμως νομοθετικά. Στις σκανδιναβικές χώρες, για παράδειγμα, χρησιμοποιείται αυτό το σύστημα για μουσικά έργα, ώστε να μπορούν να παρουσιάζονται στο κοινό μέσω ραδιοφωνικής ή τηλεοπτικής μετάδοσης (Gervais: 2003, 15).

Το σύστημα αυτό προϋποθέτει ότι ο οργανισμός συλλογικής διαχείρισης έχει ήδη επιτύχει να εκπροσωπεί ένα μεγάλο αριθμό δικαιούχων συγκεκριμένου είδους έργων, οπότε με νόμο, επεκτείνεται η εκπροσώπηση και σε όλους τους υπόλοιπους, τους οποίους ο οργανισμός δεν μπορεί κι αυτός με τη σειρά του (δεν έχουν μόνο οι χρήστες προβλήματα εντοπισμού) να βρει και να εκπροσωπήσει με τη συναίνεσή τους. Επίσης, εκπροσωπεί με τον ίδιο τρόπο δικαιούχους που έχουν πεθάνει (Ficsor: 2002, 72). Πέραν από τους νομικής φύσης ενδοιασμούς ως προς τη νομιμοποίηση των οργανισμών να λαμβάνουν αμοιβές για έργα των οποίων τους δικαιούχους είναι δεδομένο ότι δεν εκπροσωπούν με κάποια σύμβαση (κι ακόμη περισσότερο, όταν έχουν πεθάνει-οπωσδήποτε, η παρέμβαση μιας νομοθετικής διαδικασίας καλύπτει σε μεγάλο βαθμό αυτές τις ελλείψεις), μια περαιτέρω δυσχέρεια χρήσης του συστήματος είναι η απαίτηση οι οργανισμοί ήδη να έχουν να επιδείξουν εκπροσώπηση ικανού αριθμού δικαιούχων παρόμοιων έργων, κάτι που ενώ μπορεί να συμβαίνει με τα μουσικά έργα, για παράδειγμα, δεν συμβαίνει όμως με άλλα, όπως π.χ. τα φωτογραφικά (von Gombel: 2007, 5).

Εκτός από τις παραπάνω, και άλλες πολλές λύσεις προτείνονται με διάφορους συνδυασμούς, αλλά δεν είναι δυνατή εδώ η παράθεσή τους. Έγινε προσπάθεια, πάντως, να περιγραφούν κριτικά οι πιο σημαντικές από αυτές, με την έννοια ότι είτε έχουν ήδη εφαρμοσθεί με κάποιο τρόπο, είτε φαίνεται ότι θα υιοθετηθούν από κάποιες έννομες τάξεις.

Δ. Συμπέρασμα

Είναι αδύνατο σε μια τόσο μικρής έκτασης μελέτη να επεξηγηθούν πλήρως οι διαστάσεις του θέματος και να τύχουν λεπτομερούς επεξεργασίας οι προτεινόμενες λύσεις. Όμως, η συζήτηση για την αλλαγή που πρέπει να γίνει στους κανόνες της πνευματικής ιδιοκτησίας, ώστε να είναι δυνατή η νόμιμη χρήση της ψηφιακής

τεχνολογίας από τις βιβλιοθήκες, είναι τόσο έντονη σήμερα, ώστε είναι σχεδόν αφελές να πιστεύει κανείς πως έστω κάποιες σοβαρές αλλαγές δεν πρόκειται να συμβούν σύντομα. Παρά τις αντιδράσεις, που φάνηκαν με ιδιαίτερη ορμή στην υπόθεση της Google Library Project, οι κανόνες, δεχόμενοι πιέσεις και από κινήματα όπως της ανοικτής πρόσβασης και των αδειών χρήσης creative commons και άλλα, θα πρέπει να διαμορφωθούν έτσι ώστε να εξυπηρετείται όσο το δυνατό περισσότερο το κοινό συμφέρον όλων, βιβλιοθηκών, δημιουργών και τελικά, του συνόλου.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής 'i2010: Ψηφιακές Βιβλιοθήκες', COM (2005) 465 τελικό

Brito J. & Dooling B., An Orphan Works Affirmative Defense to Copyright Infringement Actions, 12 Mich. Telecomm.Tech.L.Rev.75 (2005)

Copyright Office, Orphan Works Notice of Inquiry, 70 Fed.Reg. 3739 (January 26, 2005), διαθέσιμο στο <http://www.copyright.gov/orphan/>, τελευταία πρόσβαση 27.2.2007

Commission Decision setting up the Member States' Expert Group on Digitisation and Digital Preservation, 22.3.2007, (2007/320/EC)

European Council Conclusions on the digitization and online accessibility of cultural material and digital preservation, OJ C 297/1 December 2006

Eldred v. Ashcroft, 537 U.S. 186 (2003)

Gervais, Application of an Extended Collective Licensing Regime in Canada: Principles and Issues Related to Implementation, June 2003

Kahle B., Universal Access to Knowledge (Dec. 12, 2004) στο <http://www.c-span.org/congress/digitalfuture/asp>, τελευταία πρόσβαση 27.7.2007

Καλλινίκου Δ., Αρχεία, Βιβλιοθήκες και Πνευματική Ιδιοκτησία, ΙονΕπΔ 2006, 18

Κανελλοπούλου-Μπότη Μ., Η πρόσβαση στην πληροφορία για τα άτομα με αναπηρία, ΙονΕπΔ 2006, 34

Κανελλοπούλου-Μπότη Μ., Το πρόγραμμα ψηφιακής αναζήτησης 'Google Library Project' και τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας εκδοτών και συγγραφέων, Τεκμήριον 2007 (υπό δημοσίευση)

Litman J., Digital Copyright, Prometheus Books, 2001

Martin B., Information Liberation, Challenging the Corruptions of Information Power, London, Freedom Press 1998

Μαρίνος Θ., Πνευματική Ιδιοκτησία και Συγγενικά Δικαιώματα-----

ΟΣΔΕΛ, Επιστολή προς βιβλιοθήκες, 2006 διαθέσιμο στο www.osdel.gr/docs/2006-04-19.doc, τελευταία πρόσβαση 27.7.2007

Orphan Works Act of 2006 HR 5439 διαθέσιμο στο <http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/z?c109:H.R.5439>, τελευταία πρόσβαση 27.7.2007

Παταράγκου Π., Ζωντανός Κ, Ταμαμόπουλος Α. & Φράγκου Α., Υπηρεσίες ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών για τους τυφλούς και τα άτομα με περιορισμένη όραση: η εμπειρία του Πανεπιστημίου Μακεδονίας από το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα ACCELERATE, Σύγχρονη Βιβλιοθήκη και Υπηρεσίες Πληροφόρησης, 6, 33-20

Raven J., Lost Libraries: The Destruction of Great Book Collections Since Antiquity, 2004

Travis, H., Building Universal Digital Libraries: An Agenda for Copyright Reform" (August 25, 2005), διαθέσιμο στο SSRN: <http://ssrn.com/abstract=793585>, τελευταία πρόσβαση 27.2.2007

Ficsor, Collective Administration of Copyright and Neighboring Right, Geneva WIPO 2002